

Vildrac aj.), jejichž ohlas u nás právě Kříčkova tvorba zaznamenala jako první, k těm zdrojům, které formálně nejvíce ovlivnily tuto jinak zcela svébytnou a osobitou sbírku. Knížku vedle řady milostných vyznání a přírodních nálad uzavírá myšlenka na smrt provázená opět oslavou přírody a lásky. Poslední slovo má až fejetonisticky hovorná apostrofa vlastních veršů, s nimiž se básník po starodávnu loučí posílaje je za čtenáři.

Kříčkova prvotina zaznamenala nečekaný čtenářský ohlas, počet jejích vydání dosáhl na lyrickou sbírku překvapivě vysokého čísla. Výrazně však zasáhla i do vývoje české poezie. Svou konkrétností, srdečností a prostotou, pokorným prožíváním světa a jeho zdůvěřňováním se nejen odlišila od civilizačních snah básníkůvých vrstevníků, kteří krátce před vydáním sbírky vystoupili v Almanachu na rok 1914, ale zároveň předznamenala ony tendence v mladé poválečné poezii, které zprvu vitalismem a poté láskyplným vztahem k všedním věcem a snahou zlidštit svět reagovaly na prožitek světové války (J. Wolker aj.)

zp

Tajemné dálky - Otokar Březina 1895

První sbírka z řady pěti knih symbolistické poezie O. Březiny si uchovává inspirační východisko v autorových citových prožitcích a tedy i blízkost tradičním lyrickým žánrům. Na počátku knihy lze rozeznat cyklus intimních zpovědí věnovaných zemřelé matce (báseň *Moje matka*, z Březinových děl nejznámější, vyjádřila sepětí hořkého matčina osudu s duchovním typem synovým), odcizivšímu se příteli (*Přátelství duší*), neuskutečněnému citovému spojení se ženou, mládí odešlému dřív, než mohlo být prožito (*Mrtvé mládí*): jsou to elegie nad vyhaslémi životními možnostmi a kontakty, po nichž zbývá jen samota a naděje se upínají mimo reálný život. — V následujícím přísném výběru z tehdejší Březinovy přírodní poezie je krajina viděna v monumentální stylizaci, často též v celých sériích souřadných obrazů postihujících její nejrůznější vrstvy a oblasti. *Modlitba večerní* horečně vrší motivy z organického i nerostného světa, z různých zeměpisných pásem, hlubin země i dálek kosmu a prostřednictvím této enumerace vyznává touhu po poznání hmotné i duchovní skutečnosti v celé šíři, hloubce i niterné dramatičnosti. Přírodní verše vyznívají dočasným pojetím přírody jako snového výplodu subjektu v duchu filozofie A. Schopenhauera (*Vězeň*). — Druhá polovina sbírky přináší symbolické obrazy stavů a procesů,

kteřími prochází duše. Osamocení subjekt, který podle vlastního přesvědčení byl nucen vzdát se normálních vztahů k lidem a činné účasti v životní praxi, se v absurdním rozdvojení obrací ke své duši jako k někomu „druhému“, k partnerce bolestného rozhovoru (např. *Návrat*). Ve vnitřním rozlišení duše a její dynamice hledá rovnocinnou reálného světa; tato náhrada je jen zdánlivá, a to zabarvuje básně hlubokou melancholií (*Lítost* aj.). Životní ztráty jsou však také vykládány jako záměrná oběť, akt vůle, který má takto osvobozeného jedince učinit citlivějším pro tajemství, jehož přítomnost je rozechvěle, intimně prožívána. Do představy tajemství se v tomto raném pesimistickém období samoty vtěluje Březinova touha po absolutních hodnotách, která později u něho dostane kosmický a kolektivistický rozměr. První zásadní krok tímto směrem učinil ostatně Březina už v *Tajemných dálkách*: je to v básních, které opouštějí běžnou přirozenou perspektivu prostoru a času a nahrazují ji souhrnným viděním předpodstatněné skutečnosti, v němž okamžik a věčnost, vymezené místo a nekonečný prostor přecházejí v sebe navzájem v prudkých výbojích tvořivé energie; básnická inspirace se tu přibližuje zkušenosti mystické, na rozdíl od ní je ovšem podřízena uměleckému řádu a směřuje k vytváření sugestivních, sdělitelných, do tradice a kultury začleněných výpovědí (nikoli k osamělé komunikaci s nejvyšší bytostí).

Cestou k tajemství je v *Tajemných dálkách* tělesná smrt (v *Modlitbě večerní*, v kruté vizi záhuby světa *Snad potom...*, v *Motivu z Beethovena*, inspirovaném vzpomínkou na koncertní provedení sonáty Měsíčního svitu), zejména však umění (prolog a epilog sbírky) pojaté jako sublimace (duchovní předpodstatnění) sil v běžném životě neuplatněných; směřuje k výlučnosti a absolutní dokonalosti. O dokonalost přístupnou jen zasvěceným a kladoucí maximální nároky na tvůrce programaticky usiluje i sama sbírka *Tajemné dálky*. K mimořádné sugestivnosti, přesnosti a složitosti tu dospívá obrazné pojmenování, které čerpá z náboženských kultů i moderní vědy, z citové zkušenosti, přírody i exotických oblastí. Duchovní zážitky jsou prostřednictvím symbolů předváděny ve smyslově nálehavých představách, v nichž se kombinují jemně odstíněné dojmy a vedle zraku se silně uplatňují např. i vjemy čichové (*Vůně zahrady mé duše* ovlivněná M. Maeterlinckem). Technicky náročná veršová forma (jambický alexandrín) spolu s rafinovanými rýmy dodává básním dramatické nebo slavnostní zabarvení; poprvé se objevuje i volný verš. Řada těchto rysů dodala *Tajemným dálkám* v očích čtenářů, zvyklých na méně náročné formy poezie, odstín apartnosti, rafinovaného umělectví a dokonce nadnesené pózy. Zanedlouho se však ukázala jejich nezbytnost pro vyslovení nového životního

obsahu, nemluvě už o jejich významu pro další vývoj poezie i pro výraz moderního pohledu na stále komplikovanější skutečnost.

Tajemné dálky — spolu s verši K. Hlaváčka, prvotinami St. K. Neumanna a jiných tehdy dekadentních básníků — patří na počátek období, v němž nová generace kulturních tvůrců se postavila do opozice vůči současné společnosti. Jednotlivec tu individualisticky prožívá krizi dosavadní společenské struktury a chápe ji jako krizi lidské skutečnosti vůbec. Březinovo silné mravní cítění však zaměřuje básníka ke kladným hodnotám, byť dosud výlučným a neurčitým, k tvorbě, k přijetí těžkého životního úkolu, k hluboké opravdovosti. V tom je už zde předpoklad pozdějších sociálně aktivnějších veršů Březinových. Brzy po uveřejnění sbírky podpisuje Březina nonkonformní, ve svém individualismu společensky aktivní manifest České moderny. Učinil tak mj. i proto, že vedle krajně dekadentní Moderní revue byl v této době velice blízký časopisu Rozhledy s jeho kulturně a politicky reformním programem.

Sbírka vznikala od r. 1892; autor byl učitelem v Nové Říši, zapadlém městečku Českomoravské vysočiny. Usilovným sebevzděláváním získal přístup k vrcholům moderní i klasické světové kultury. Podněty odtud čerpané přispěly i k Březinovu obratu od psychologického realismu předchozích próz k symbolistické poezii. Největší význam mělo tehdy pro Březinu studium Baudelairových *Květu zla* a klasické německé filozofie v čele s Schopenhauerem; k jeho sebeuvědomění přispělo i intenzivní myšlenkové úsilí v literární kritice let devadesátých (jmenovitě Šaldova programová stať *Syntetismus v novém umění*). Tematika samoty, bolesti a smrti byla připravena i krutým osobním zážitkem mladého básníka, který r. 1890 najednou ztratil oba rodiče a od té doby nikoho neměl.

Přijetí sbírky ovlivnily literární spory devadesátých let. Starší generace odmítla už časopisecké otisky prvních básní pro údajnou pózu a nesrozumitelnost (Vrchlického nepřátelská parodie) a vedla nadřazenou polemiku i proti Tajemným dálkám (E. Albert). Březinovi vrstevníci, jmenovitě skupina Moderní revue a kritik Rozhledů F. V. Krejčí, věnovali knize nejen nadšené, ale i seriózní analytické stati. Pozdějším generacím byl často osobní lyrismus Tajemných dálek bližší než složité myšlenkové konstrukce pozdějších sbírek (Gellner). Březinovo umění mělo velký význam pro meziválečnou básnickou avantgardu (Závada, Nezval), pro Horu, Hrubína i Holana, a jeho čtenářský ohlas neslábne ani v současnosti.

mč

Terežka Planetová - Vladimír Holan

1943

Druhá Holanova lyrickoepická skladba (předcházela PRVNÍ TESTAMENT z r. 1940) obsahuje dva příběhy, skloubené technikou prozaické povídky: jedna z postav prvního („rámcového“) vyprávění se sama stává vypravěčem příběhu druhého („hlavního“). Scenáři prvního děje tvoří drsný kamenitý kraj, jehož chudoba a nehostinnost jsou líčeny v sugestivních, byť abstraktních obrazech a stávají se činitelem příběhu. Vypravěčem je dočasný host tohoto kraje, sám básník, účastný svědek cizího osudu a ideální posluchač cizího vyprávění. Hlavní událostí je těžké zranění a posléze smrt venkovského mladíka, nešťastně sraženého padajícím kmenem, když s otcem na podzim kácejí přestárlý jabloňový sad. Starý venkovský doktor, s nímž se vypravěč za těchto chmurných okolností seznámí, ho pozve do svého domku a nad sklenicí vína vzpomíná na svou dávnou lásku. (Také toto druhé vyprávění má v básni podobu bezprostředně pronášené přímé řeči). Jen mimochodem připomene neštěstí, která dala ráz jeho mládí prožitému daleko odtud v kraji vinic: v jediné noci zemřel jeho otec a vyhořel rodný grunt, zapálen bleskem; pak sestru takto zchudlou opustil ženich a ona se utopila. Budoucí lékař se zamiloval do dívky, Terežky Planetové, kterou i teď ve stáří líčí tónem mladistvého horování. Byla tak krásná, že pohled na ni s hrdostí vyvolával hned i stesk; její samozřejmá čistota jako by rušila čas, neboť z ní dýchala „stálá přítomnost“. Snové ovzduší Terežčiny neskutečné postavy je umocněno podivným „citátem“ lidové písně s odvážnými expresivními metaforami. Na dotaz vyznává vypravěč hlavního příběhu, že o své lásce nikdy Terežce neřekl, dokonce utekl z rodné vsi, dlouho se toulal a stal se druhem „slabých“, pronásledovaných osudem. Zde je doktorův příběh přerušen svítáním a návratem k rámcovému vyprávění, jež je uzavřeno výjevem u chalupy rakvářovy, kde otec těžce raněného a teď již zemřelého mladíka na dluh objednáva rakev. A pak už několika slovy dostává pointu i vyprávění lékaře: když se po třiceti letech vrátil do rodné vsi a vyptával se na Terežku Planetovou, už se na ni nikdo nepamatoval.

Skladba je v podstatě lyrickou elegií nad pomíjející krásou a neuskutečněnými životními možnostmi, má však další myšlenkové vrstvy vyplývající z její epické osnovy: člověk ve chvíli vyžadující čin (zamilovaný lékař) je pasivní a předem se smíruje se ztrátou vrcholných hodnot; k opravdovým událostem, zásadně měnícím